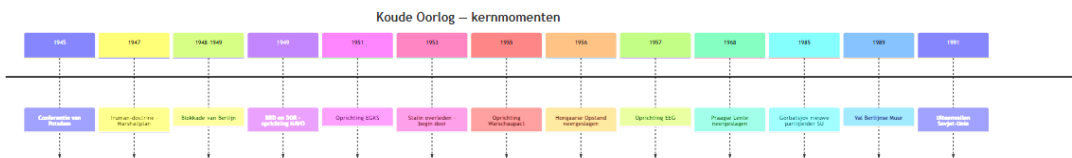

Hoofdstuk 7 — De wereld onder hoogspanning, 1945–1991

Geschiedenis · 3 vwo · Scope: standaard

Hoofdstuk 7 — De wereld onder hoogspanning, 1945–1991

Tijdlijn op hoofdlijnen

Tijdlijn Koude Oorlog 1945–1991

7.2 Van wereldoorlog naar Koude Oorlog

Na de capitulatie van Duitsland (8 mei 1945) bleek al snel dat de oorlogstijdvriendschap tussen de Grote Drie (de VS, de Sovjet-Unie en Groot-Brittannië) niet standhield. Europa was in puin en miljoenen Duitsers waren verdreven uit Polen, Tsjechoslowakije en andere landen.

Twee invloedssferen

De VS bevrijdden West-Europa en bouwden daar veel invloed op; de Sovjet-Unie bevrijdde Oost-Europa en deed hetzelfde. Europa raakte zo verdeeld in een Westblok en een Oostblok. Churchill sprak openlijk van een **IJzeren Gordijn** dat dwars door Europa liep. Aan de westkant had het Westen geen invloed op wat de Sovjet-Unie deed.

Conferentie van Potsdam en eerste spanningen

In Potsdam (zomer 1945) maakten de vier bezettingsmachten afspraken over Duitsland: nazipropaganda verbieden, democratisering doorvoeren en beslissingen unaniem nemen. De samenwerking liep echter al snel stroef. De Russen en Fransen namen machines en spoorwagematerieel in beslag als herstelbetalingen, terwijl afgesproken voedsellevering vanuit het oosten uitbleef. De westelijke bezettingszones werden daarna samengevoegd.

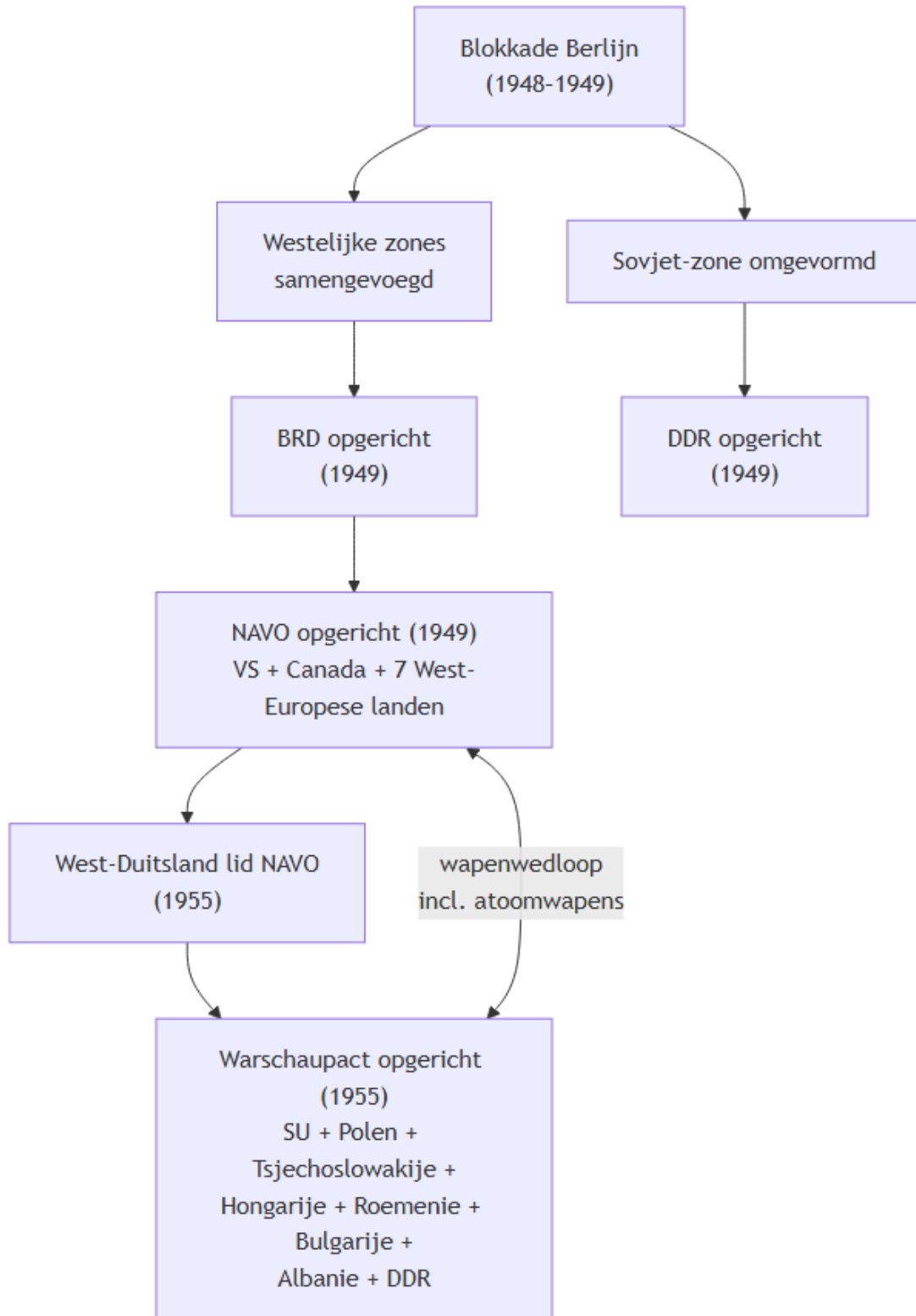
Truman-doctrine (1947)

Toen in 1947 landen als Griekenland en Italië communistisch dreigden te worden, kondigde de Amerikaanse president Truman een nieuw buitenlands beleid aan. Hij vroeg het Congres om toestemming voor militaire steun aan volkeren die zich verweerden tegen onderwerping door gewapende minderheden of externe druk. Dit principe staat bekend als de **Truman-doctrine**.

Blokkade van Berlijn (1948–1949)

De invoering van de Deutsche Mark in de drie westelijke zones werd door de Sovjet-Unie gezien als een schending van de afspraken van Potsdam. Als reactie blokkeerde zij alle toegangswegen naar de westelijke bezettingszones van Berlijn — die als een eiland midden in de Russische zone lagen. De Amerikanen en Britten reageerden door Berlijn bijna een jaar lang per vliegtuig te bevoorraden (elke acht minuten een landing). Uiteindelijk gaf de Sovjet-Unie de blokkade op.

Blokvorming: BRD, DDR, NAVO en Warschaupact

Blokvorming Oost en West na de blokkade van Berlijn

De drie westelijke zones werden in 1949 één democratische staat: de **Bondsrepubliek Duitsland (BRD)**. Stalin reageerde door de Russische bezettingszone om te vormen tot de **Duitse Democratische Republiek (DDR)**. De politieke tweedeling van Duitsland was hiermee een feit — dit bleef zo tot 1990.

Mede als gevolg van de blokkade richtten de VS, Canada en zeven West-Europese landen in 1949 de **Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO)** op. Een aanval op één lid gold als aanval op allen. Zes jaar later, toen West-Duitsland lid werd van de NAVO, richtte de Sovjet-Unie het **Warschaupact** op: een eigen militair bondgenootschap met de Oost-Europese staten en de DDR. Beide blokken voerden een wapenwedloop en bezaten tienduizenden nucleaire wapens die met raketten konden worden afgevuurd.

7.3 Aan de leiband van Moskou

Hoe werden de Oost-Europese landen deel van het Oostblok en wat waren de gevolgen voor de inwoners?

Uitbreiding van het Oostblok

Na de oorlog was de Sovjet-Unie zwaar beschadigd. Stalin wilde zijn land heropbouwen en een herhaling van de oorlog onmogelijk maken. De Oost-Europese landen konden als militaire buffer dienen. Via verkiezingsfraude en met steun van lokale communistische partijen — die aanhangers hadden onder de verarmde bevolking — kwamen er in 1948 in alle Oost-Europese landen communistische partijen aan de macht.

Terreur en controle

Deze partijen konden aan de macht blijven dankzij propaganda en geweld. Geheime diensten bespioneerden miljoenen burgers; de **Stasi** (DDR) was berucht. In de vroege jaren vijftig zaten de strafkampen voller dan ooit: in 1953 verbleven 2,4 miljoen mensen in de Goelag. Ook in de satellietstaten was terreur aan de orde van de dag (Bulgarije: zeker 100.000 opgesloten, Roemenië: 180.000, Tsjechoslowakije: bijna 140.000).

Stalin ontmaskerd en de dooi (1953–1956)

In 1953 overleed Stalin. Na een machtsstrijd van drie jaar werd Nikita Chroesjtsjov de nieuwe leider van de Sovjet-Unie. In een toespraak beschuldigde hij Stalin van machtsmisbruik, persoonsverheerlijking en economische en militaire blunders — ongekend in de geschiedenis van de Sovjet-Unie. Dit luidde de **dooi** in: Stalins gedenktekens werden verwijderd, slachtoffers werden in ere hersteld en er ontstonden verwachtingen voor meer vrijheid.

Hongaarse Opstand (1956)

In Hongarije leidden Chroesjtsjovs woorden tot studentendemonstraties waaraan al snel ook arbeiders en anderen deelnamen. Hun eisen: afschaffing van verplicht Russisch

onderwijs, persvrijheid en afschaffing van de doodstraf. De Hongaarse premier Imre Nagy kondigde in een radiotoespraak aan te streven naar een vrij, democratisch en onafhankelijk Hongarije en dat Hongarije het Warschaupact zou verlaten. Chroesjtsjov stuurde Russische troepen; bij de gevechten kwamen 2.700 Hongaren om het leven. Nagy werd vervangen door een strenge communist.

Praagse Lente (1968)

In 1968 werd Alexander Dubcek leider van de Tsjechoslowaakse communistische partij. Hij streefde naar “socialisme met een menselijk gezicht”: censuur afschaffen, beperkte democratie invoeren. Troepen van het Warschaupact maakten een einde aan deze **Praagse Lente**. Dubcek werd ontslagen. De student Jan Palach stak zichzelf uit protest in brand en overleed.

Brezjnev-doctrine

Onder partijleider Leonid Brezjnev — die in 1964 Chroesjtsjov had opgevolgd — werd duidelijk gemaakt dat Oostbloklanden geen eigen politieke koers mochten volgen. De **Brezjnev-doctrine** stelde dat de Sovjet-Unie altijd zou ingrijpen als een satellietstaat van de partijlijn afweek.

7.4 Europese samenwerking

Hoe leidde de wederopbouw van de West-Europese landen tot het begin van de Europese integratie?

Marshallplan (1947)

De VS hadden na de Tweede Wereldoorlog een andere koers dan na de Eerste Wereldoorlog: ze kozen niet voor isolationisme maar ontwikkelden zich tot **supermacht**. De Truman-doctrine verplichtte de Amerikanen om landen die communistisch dreigden te worden te beschermen. Het **Marshallplan** sloot daarop aan: de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken kondigde in juni 1947 een hulpprogramma aan. In totaal ging het om 12,5 miljard dollar, deels in goederen (machines e.d.). West-Europa kon hiermee snel de oorlogsschade herstellen en groeide economisch.

Oost-Europese landen kregen het Marshallplan ook aangeboden, maar weigerden het omdat Stalin westerse invloed in zijn invloedssfeer vreesde. Het plan had ook voor de VS voordelen: Amerikaanse bedrijven konden meer producten op de groeiende Europese markt verkopen. De VS verbonden aan de hulp de voorwaarde dat de ontvangende landen onderling moesten samenwerken.

Van EGKS naar EEG

Om het verdelen van de Marshallhulp te stroomlijnen richtten de ontvangende landen de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking op. Verdere samenwerking leidde

in 1951 tot de oprichting van de **Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS)** door zes **lidstaten**: Frankrijk, West-Duitsland, Italië, Nederland, België en Luxemburg. De EGKS regelde de handel in steenkool en staal gezamenlijk om concurrentie te verminderen en gedeelde belangen te scheppen — en daarmee de kans op oorlog te verkleinen. De EGKS nam een deel van de soevereiniteit van de lidstaten over en was daarmee **supranationaal**.

Omdat de samenwerking goed verliep, werd ze uitgebreid via het Verdrag van Rome (1957), dat de **Europese Economische Gemeenschap (EEG)** oprichtte. Het ledental groeide daarna geleidelijk. In de jaren negentig werkte de inmiddels tot **Europese Unie (EU)** omgedoopte organisatie niet alleen economisch samen, maar ook politiek, sociaal, juridisch en cultureel. In 1995 telde de EU vijftien lidstaten.

7.5 Het einde van de Koude Oorlog

Wat waren de oorzaken van de ineenstorting van het Oostblok en hoe eindigde de Koude Oorlog?

Crisis in de Sovjet-Unie

Begin jaren tachtig functioneerde de **planeconomie** steeds slechter. Ambtenaren in Moskou bepaalden centraal wat er gemaakt werd; het resultaat was enorme bureaucratie, tekorten aan sommige producten en overschotten aan andere, en slechte kwaliteit.

Michail Gorbatsjov, die in 1985 partijleider werd, voerde twee hervormingen in. Ten eerste **perestrojka** (herstructurering): mensen mochten op kleine schaal eigen ondernemingen beginnen en zelf prijzen bepalen, terwijl grote sectoren als de staalindustrie onder overheidscontrole bleven. Ten tweede **glasnost** (openheid): mensen mochten voor hun mening uitkomen, ook als die kritisch was op machthebbers. Gorbatsjov bezuinigde ook op het leger en haalde Sovjetroepen terug uit Oost-Europa, waarmee hij de peperdure wapenwedloop beëindigde.

Het Oostblok valt uiteen

Gorbatsjov liet de Oost-Europese leiders weten dat ze bij interne onrust niet meer op Russische militaire steun konden rekenen. De kritiek op de communistische machthebbers nam daarna snel toe. In mei 1989 knipten Hongaarse grenswachten het prikkeldraad aan de grens met Oostenrijk door. DDR-burgers reisden via Tsjechoslowakije naar Hongarije en staken vandaar de grens over naar het Westen.

Op 9 november 1989 marcheerden tienduizenden DDR-burgers naar de Berlijnse Muur; de grenswachten durfden geen geweld te gebruiken en openden de poorten. De **Berlijnse Muur** viel. Binnen een jaar kwamen in elk Oost-Europees land niet-communistische regeringen aan de macht.

Duitse eenwording (1990)

West-Duits regeringsleider Helmut Kohl zag een kans om de BRD en de DDR te herenigen. De VS en de meeste West-Europese landen steunden dit; Gorbatsjov werkte niet tegen omdat hij zijn handen vol had aan problemen in eigen land. In oktober 1990 was de eenwording een feit. De voormalige DDR had een weinig efficiënte landbouw en industrie en verouderde infrastructuur. De inhaalslag kostte het voormalige West-Duitsland meer dan 900 miljard euro.

Uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1991)

Glasnost en perestrojka hadden meer losgemaakt dan Gorbatsjov kon beheersen. De gedeeltelijk vrije markt dreef prijzen omhoog terwijl lonen laag bleven. Door de glasnost verloor de Communistische Partij haar almacht; in de grensgebieden — waar Oekraïners, Georgiërs, Letten en andere niet-Russische volken woonden — won het nationalisme terrein. In maart 1990 vroegen de Litouwers officieel om onafhankelijkheid; Gorbatsjov stemde in, want geweld achtte hij onaanvaardbaar. Andere volken volgden. Anderhalf jaar later viel de Sovjet-Unie uiteen in vijftien onafhankelijke staten, waarvan Rusland de grootste was.

Zo eindigde de Koude Oorlog tussen 1989 en 1991, vrijwel geweldloos, doordat het communistische systeem ineens stortte. Na afloop bleef er één supermacht over: de Verenigde Staten.

7.6 — Ontbrekende paragraaf

Pagina's 143–145 zijn niet gefotografeerd. De inhoud van §7.6 is volledig onbekend en wordt hier niet samengevat. Raadpleeg het boek voor deze paragraaf.

Begrippen

Begrip	Definitie
Invloedssfeer	Een gebied waar een staat veel macht kan laten gelden, meestal met stilzwijgende goedkeuring van andere staten.
Satellietstaat	Een land dat politiek, economisch en militair volledig onder controle staat en afhankelijk is van een ander land.
Dooi	Periode van verminderde spanning tijdens een langdurig conflict tussen twee staten of machtsblokken.
Lidstaat	Een land dat lid is van een internationale organisatie.

Begrip	Definitie
Supranationaal	Een samenwerking van meerdere landen die zich moeten houden aan de gezamenlijk genomen beslissingen.
Supermacht	Een land dat zoveel macht heeft dat het in staat is om de loop van de (wereld)geschiedenis beslissend te beïnvloeden.

Leerdoelen

1. Je kunt uitleggen waarom en hoe de tegenstelling tussen het Westblok en het Oostblok tot steeds meer spanning leidde.
 2. Je kunt beschrijven hoe na de Tweede Wereldoorlog de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie tegenover elkaar kwamen te staan en welke gevolgen dat voor Duitsland had.
 3. Je kunt beschrijven waarom en hoe de landen in Oost-Europa deel gingen uitmaken van het Oostblok.
 4. Je kunt toelichten wat de gevolgen voor de inwoners van Oost-Europa waren van het gegeven dat hun land deel uitmaakte van het Oostblok.
 5. Je kunt uitleggen om welke redenen en op welke wijze de Europese integratie begon.
 6. Je kunt de oorzaken beschrijven die leidden tot de ineenstorting van het Oostblok.
 7. Je kunt uitleggen dat het einde van de Koude Oorlog tot andere machtsverhoudingen in Europa en de rest van de wereld leidde.
-
-

Hoofdstuk 7 · De wereld onder hoogspanning, 1945–1991 · p. 130–142 en 146–147 · §7.6 (p.143–145) ontbreekt.